مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال پانزدهم، شمارهٔ اوّل، بهار و تابستان ۱۳۹٦، شمارهٔ پیاپی ۲۸

DOI: 10.22067/geography.v15i1.49857

تحلیل نقش‌گردشگری درتوسعهٔ پایدار منطقه‌ای و رتبه‌بندی عوامل تأثیرگذار آن براساس مدل (F'ANP مطالعهٔ موردی: شهرستان مراغه)

رسول افسری (دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران، نویسندهٔ مسئول)
afsari1369@alumni.ut.ac.ir
اسفندیار زبردست (استاد شهرسازی، دانشگاه تهران، تهران، ایران)
zebardast@ut.ac.ir

صص ۱۰۰ - ۷۷

چکیده

اهداف: گردشگری یک عامل مهم در استقرار منابع گوناگون و توسعهٔ مناطق کمتر توسعه‌یافته به‌شمار می‌رود. با بهره‌گیری حساب‌شده از توسعهٔ گردشگری، می‌توان زمینهٔ توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی ـ فرهنگی و محیط‌زیستی بسیاری از مناطق محروم را فراهم آورد. در این پژوهش، هدف این است که نخست نقش گردشگری در توسعهٔ منطقه‌ای شهرستان مراغه بررسی‌گردد؛ سپس عوامل تأثیرگذار گردشگری در منطقه اولویت‌بندی شود. همچنین راهکارهایی برای توسعهٔ پایدار گردشگری ارائه شود تا ضمن افزایش منافع حاصل از آن، بتوان تأثیرات منفی آن را به حداقل کاهش داد.

روش: این پژوهش با توجّه به نوع هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی ـ تحلیلی و همبستگی است. جامعهٔ آماری پژوهش شامل کارشناسان، متخصّصان (اساتید دانشگاهی رشته‌های مربوط)مسئولین سازمان‌ها و ادارات و مردم محلّی شهرستان مراغه، با جامعهٔ آماری ۱۵۰۰۰ نفر و تعداد نمونه ٤۰۰ نفر است. روش گردآوری داده‌ها و اطّلاعات در این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسش‌نامه) است. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات پژوهش از تحلیل رگرسیون خطّی ساده، آزمون t و مدل F'ANP استفاده شده است.

تاریخ دریافت: ۱۳۹٤/۰٦/۲۳   تاریخ تصویب: ۱۳۹٤/۰۹/۲۹

یافته‌ها/ نتایج: نتایج پژوهش حاکی از این است که ضریب تعیین بین متغیّر مستقل (توسعهٔ گردشگری) متغیّر وابسته (توسعهٔ اقتصادی) برابر ۰/۱۳ است. به عبارت دیگر، توسعهٔ گردشگری ۱۳درصد تغییرات متغیّر وابسته را توجیه می‌کند. همچنین در بُعد اجتماعی و فرهنگی نیز توسعهٔ گردشگری ۳۱ درصد تغییرات ایجادشده در متغیّر وابسته را پیش‌بینی (توجیه) و خطّی‌بودن رابطه بین دو متغیّر توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ اجتماعی ـ فرهنگی را تأیید کرده و نشان می‌دهد توسعهٔ گردشگری همانند بُعد اقتصادی، در بهبود وضعیت اجتماعی و فرهنگی شهرستان نیز تأثیر داشته است. همچنین در بُعد زیست‌محیطی نیز گردشگری در محل تأثیر گذاشته است. نتایج رتبه‌بندی عوامل تأثیرگذار نیز براساس ترکیب تحلیل عاملی (FA) و تحلیل شبکه‌ای (ANP) به‌ترتیب عبارت‌اند از: افزایش کیفیت محیط‌زیست، گسترش امکانات بهداشتی و خدمات رفاهی، افزایش حساسیت به محیط، افزایش درآمد.

نتیجه‌گیری: نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل آماری رگرسیون خطّی و آزمون t نشان داد بین توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ اجتماعی . فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی منطقه رابطهٔ معناداری وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، توسعهٔ پایدار، منطقه، مدل F،ANP، شهرستان مراغه.

۱. مقدّمه

تبعات ناشی از انقلاب صنعتی، شهرنشینی، گسترش راه‌ها و شبکه‌های حمل‌ونقل، ارتباطات بین‌المللی، استفاده از فنّاوری‌های نو و به‌تبع آن افزایش اوقات‌فراغت، ارتقای امنیت و عواملی ازاین‌دست همه‌وهمه، باعث رشد روزافزون توریسم و قرارگرفتن آن در مرکز توجّه خانوادهٔ بشری شده است (حیدری، ۱۳۸٦، ص. ۳۲). کشورهای پیشرفته بیش از دیگر کشورها به اهمّیت گردشگری پی برده و برنامه‌ریزی‌های گسترده‌ای در این زمینه انجام داده‌اند. این در حالی است که گردشگری می‌تواند در بسیاری از کشورهای درحال‌توسعه نیز به مهم‌ترین منبع اقتصادی تبدیل گردد و نقشی کلیدی در توسعهٔ مناطق داشته باشد. امّا توسعهٔ گردشگری در کشورهای درحال‌توسعه، نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و کارآمد است تا آثار منفی ناشی از آن به حداقل ممکن کاهش یابد (رنجپور، ۱۳۹۰، ص. ۱۹۹). دراین‌راستا یکی از رویکردهای مهم در برنامه‌ریزی به‌طور عام و برنامه‌ریزی گردشگری به‌طور اخص، رویکرد

توسعهٔ پایدار است. علی‌رغم مطرح شدن رویکردهای‌گوناگون گردشگری از قبیل؛ رویکرد اقتصادی، رویکرد جغرافیایی، رویکرد انبوه‌گرایی و غیره در این پژوهش از رویکرد توسعهٔ پایدار در گردشگری استفاده می‌گردد. و هدف بررسی و تحلیل نقش گردشگری در توسعهٔ پایدار منطقهٔ مراغه در ابعاد مختلف توسعهٔ پایدار بوده و در ادامه، براساس مدل F'ANP با توجّه به دیدگاه کارشناسان، نخبگان و مردم محلّی به اولویت‌بندی عوامل پرداخته می‌شود. فرضیه‌های این پژوهش عبارت‌اند از: فرضیهٔ نخست: به نظر می‌رسد بین توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ اقتصادی شهرستان مراغه رابطهٔ مستقیم وجود دارد. فرضیهٔ دوم: به نظر می‌رسد توسعهٔ گردشگری در توسعهٔ اجتماعی ـ فرهنگی شهرستان مراغه تأثیر دارد. فرضیهٔ سوم: به نظر می‌رسد توسعهٔ گردشگری در حفظ محیط‌زیست شهرستان مراغه تأثیر دارد.

۲. پیشینهٔ تحقیق

به‌جز تعداد بسیار محدودی، تمام مقالات و پایان‌نامه‌های مرتبط با این موضوع که تعداد آنها نیز چندان زیاد نیست، به بررسی‌گردشگری در سایر حوزه‌ها اشاره کرده و به موضوع نقش‌گردشگری در توسعهٔ پایدار منطقه‌ای پرداخته‌اند. امّا مهم‌ترین کارهای‌انجام شده در راستای موضوعات نزدیک به این پژوهش به شرح ذیل است:

ضرّابی و اسلامی پریخانی (۱۳۹۰) در مقالهٔ «سنجش تأثیرات اقتصادی، اجتماعی – فرهنگی و زیست‌محیطی توسعهٔ گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان مشکین‌شهر)»، به بررسی نقش اقتصادی گردشگری در منطقه می‌پردازند. روش تحقیق این مقاله توصیفی ـــ تحلیلی است. نتایج حاکی از این است که توسعهٔ گردشگری در این شهرستان آثار نامطلوبی را در محیط‌زیست به‌وجود آورده و همچنین توسعهٔ گردشگری در توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی ـ فرهنگی شهرستان تأثیر داشته و نیز باعث رشد اقتصادی گردیده است.

اکبرپور سراسکانرود، رحیمی، و محمّدی (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان «سنجش تأثیرات گسترش گردشگری بر ابعاد توسعهٔ پایدار(مطالعهٔ موردی: شهرستان هشترود)» به آثار گردشگری در توسعهٔ پایدار پرداخته‌اند. نتایج بیانگر وضعیت نه‌چندان مطلوب فعّالیت‌های خدماتی در منطقه است و همچنین نشان می‌دهد آن‌گونه که باید، از پتانسیل‌های طبیعی درجهت توسعهٔ پایدار گردشگری در شهرستان بهره‌برداری نشده است.

استعلاجی و الله‌قلی‌نژاد(۱۳۹۰) در مقالهٔ خود با عنوان «برنامه‌ریزی توسعهٔ پایدار با تأکید بر گردشگری (مطالعهٔ موردی: سرعین و روستاهای اطراف آن)»، به تحلیل برنامه‌ریزی در ابعاد توسعهٔ پایدار می‌پردازند. نوع تحقیق کاربردی و روش نمونه‌گیری براساس قانون راسگو بوده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد علی‌رغم دارا بودن قابلیت زیاد گردشگری در منطقه و معنادار بودن آزمون، میزان رضایتمندی گردشگران پایین بوده است و هرچه تحصیلات گردشگران بالاتر بوده، این میزان کاهش یافته است.

پسوا[1] (۲۰۰۸) در مطالعهٔ خود با عنوان «گردشگری و رقابت‌های منطقه‌ای (مطالعهٔ موردی درّه دورو پرتغال)»، به بررسی نقش گردشگری در رقابت‌های منطقه‌ای(رقابت‌پذیری منطقه‌ای) می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که توجّه به توریسم، در توسعه و رقابت‌پذیری درّه دورو تأثیر زیادی می‌تواند داشته باشد.

نرک ویک[2] (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «تأثیر گردشگری در توسعهٔ منطقهٔ بوسنی و هرزگوین» در پی این است که تأثیر گردشگری در توسعهٔ منطقه‌ای بوسنی را بررسی نماید. در نتایج این پژوهش چنین عنوان می‌گردد که بوسنی ازجمله معدود کشورهایی است که به‌خاطر موقعیت جغرافیایی خاص، باعث جذب گردشگر می‌شود و عمدهٔ دلایل سفر به بوسنی را در طبیعت دست‌نخورده، توریسم فرهنگی و جاذبه‌های مذهبی می‌داند. همچنین نتایج حاکی از این است که از استراتژی‌های مهم در توسعهٔ بوسنی، درنظرگرفتن گردشگری به‌عنوان یکی از شاخص‌های اصلی اقصاد منطقه است.

دمیترو وسکی[3] (۲۰۱۲) در تحقیق خود با عنوان «تبیین گردشگری در صربستان» نشان می‌دهد گردشگرانی که از منطقهٔ گروزا دیدن می‌کنند، دارای فرهنگ بالاتری نسبت به بومیان منطقه هستند. همچنین تأثیر اقتصادی گردشگری در منطقه است که باعث جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها و کاهش آن به حداقل ممکن، ایجاد تنوّع در اقصاد روستایی روستاهای منطقه، تقویت زیرساخت‌های منطقه و ایجاد برخی مشاغل به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم شده است.

1. Pessoa
2. nurkovi´c
3. Dimitrovski

۳. روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش در این تحقیق از نوع توصیفی ـ تحلیلی است. برای گردآوری اطّلاعات و داده‌ها نیز از دو روش کتابخانه‌ای (براساس کتاب‌های داخلی، خارجی و مجلّه‌ها) و مطالعات میدانی پرسش‌نامه استفاده شده است. پرسش‌نامه‌های تهیه‌شده در این تحقیق، بین چهار گروه مردم محلّی، مسئولین، کارشناسان، متخصّصان (اساتید دانشگاه) توزیع‌گردید (جدول ۱). حجم کل جامعهٔ آماری ۱۵۰۰۰نفر بوده و تعداد نمونه نیز براساس فرمول کوکران که در آن سطح اطمینان ۹۵ درصد و خطای برآوردی ۰/۰۵ لحاظ گردیده، ۳۸٤ نفر به‌دست آمد. درنهایت، به‌منظور افزایش دقّت مطالعه، تعداد ٤۰۰ پرسش‌نامه تهیه گردید. در پژوهش حاضر برای تعیین روایی پرسش‌نامه، بعد از بررسی‌ها و مطالعات انجام‌شده درمورد پرسش‌نامه و مقایسه با کارهای پیشین در این زمینه، پرسش‌نامه تصحیح و به تأیید خبرگان و کارشناسان رسید. آزمون پایای پرسش‌نامه‌ها با آلفای کرونباخ محاسبه‌گردید. آلفای کرونباخ برای متغیّرهای توسعهٔ پایدار گردشگری، توسعهٔ اقتصادی، توسعهٔ اجتماعی ـ فرهنگی و بُعد محیط‌زیستی به‌ترتیب عبارت است از: ۰/۹۰۳، ۰/٦۹۸، ۰/۷۰٤، ۰/۸۷۹ و ۰/۷۹٦. نتایج بیانگر این است که ابزار پژوهش دارای پایایی بالای است. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها نیز از نرم‌افزار SPSS و تحلیل‌های رگرسیونی و آزمون t استفاده گردید. همچنین برای رتبه‌بندی عوامل از نظر نخبگان، کارشنان و مردم محلّی از مدل F'ANP استفاده شد. مدل F'ANP برای اوّلین بار توسّط زبردست[1] (۲۰۱۳) مطرح می‌گردد. این مدل ترکیبی از تحلیل عاملی (FA) و تحلیل شبکه‌ای (ANP) می‌باشد که از سه مرحله تشکیل شده است (شکل ۱): در مرحلهٔ اوّل، شاخص‌های نشان‌دهندهٔ نقش گردشگری در توسعهٔ منطقه‌ای با مرور مبانی نظری استخراج می‌شود، متغیّرهای شناسایی‌شده استانداردسازی شده؛ به‌گونه‌ای‌که افزایش در میزان ارزش متغیّر، موجب افزایش در توسعهٔ منطقه‌ای خواهد شد. در ادامه، تحلیل عاملی بر روی شاخص‌های توسعهٔ گردشگری برای استخراج ابعاد کلیدی و متغیّرهای اصلی آن انجام شده است. تحلیل عاملی یک روش پُرکاربرد در تحلیل متغیّرهای چندمعیاره است که برای شناسایی ساختار پنهان میان متغیّرهای پیوسته به‌کار می‌رود (زبردست، ۲۰۱۳، ص. ۱۳۳٤). درواقع، تحلیل عاملی تکنیکی است که کاهش تعداد زیادی از متغیّرهای وابسته به هم را

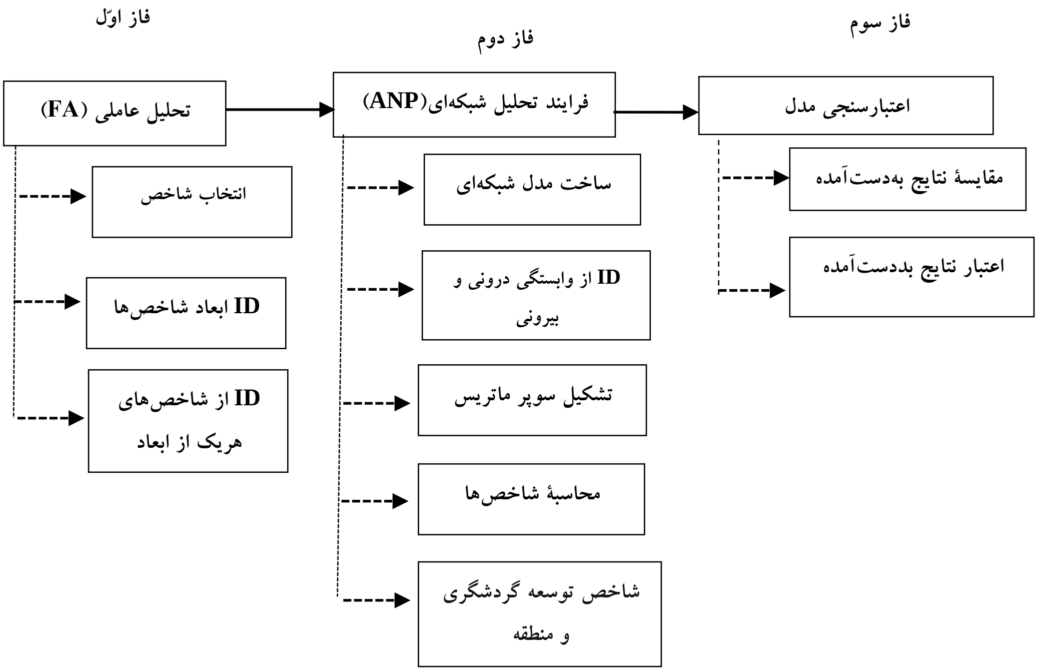
1. Zebardast

به‌صورت تعداد کوچک‌تری از ابعاد پنهان یا مکنون، امکان‌پذیر ساخته و هدف آن رعایت اصل اقتصادی و صرفه‌جویی از طریق کاربرد کوچک‌ترین مفاهیم تبیین‌کننده به‌منظور تبیین بیشینهٔ مقدار واریانس مشترک در ماتریس همبستگی است (فاضل‌نیا و حکیم‌دوست، ۱۳۹۳، ص. ۹۹). در مرحلهٔ دوم، از ANP برای تشکیل یک مدل شبکه‌ای براساس داده‌هایی که از تحلیل عاملی در فاز اوّل به‌دست آمده، استفاده می‌گردد تا بدین‌وسیله به احتساب وزن نسبی شاخص‌ها پرداخته شود. در مرحلهٔ آخر، تست اعتبار مدل انجام می‌شود. نتایج به‌دست‌آمده از ترکیب ANP و FA با نتایج یک مدل معتبر مقایسه شده، تا به تثبیت نتایج حاصل از نقش گردشگری در توسعهٔ پایدار منطقه‌ای برسد.

جدول ۱ـ جامعهٔ آماری تحقیق

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

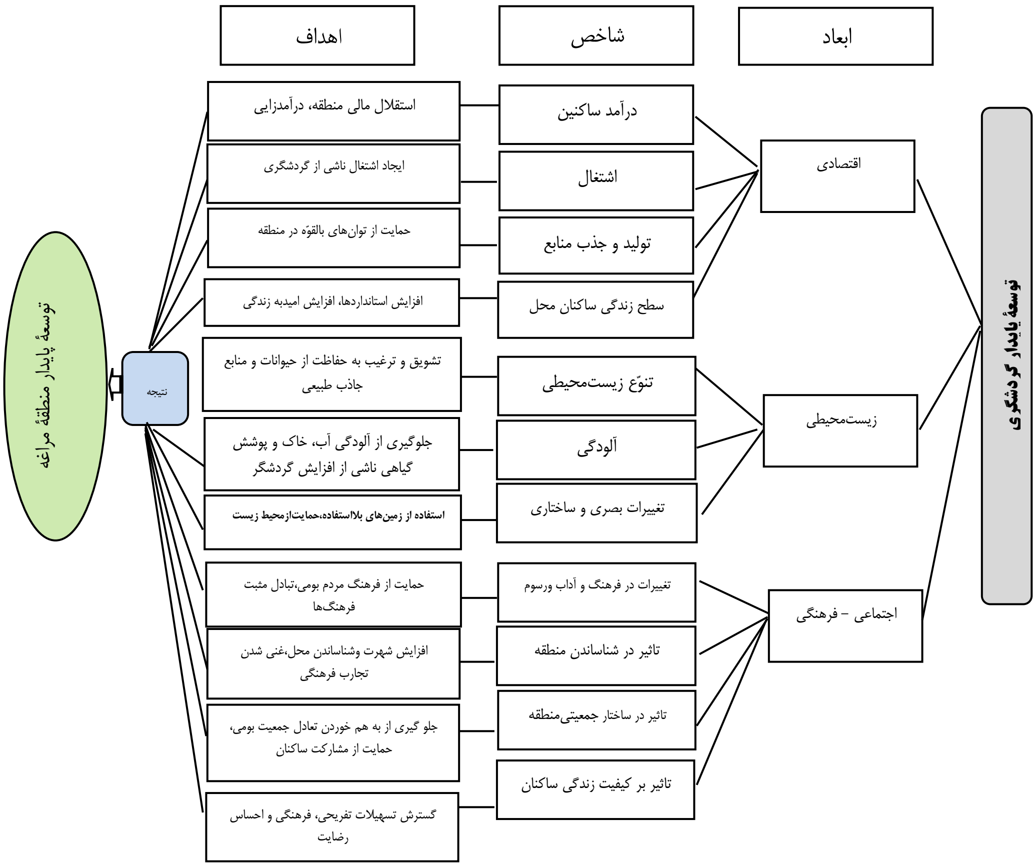
جامعهٔ آماری							
جنسیت	درصد		نفر		نفر		نفر
زن	۲٤	مردم محلّی (کسبه، هتل‌داران، مشاغل خدماتی مرتبط با گردشگری)	۲۹۰	مسئولین	۳۰	متخصّصان	۳۰
مرد	۳۷٦			کارشناسان سازمان‌ها و آژانس‌ها	۵۰		

شکل ۱ـ فلوچارت مدل FAN ترکیبی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، براساس زبردست، ۱۳۹۳

سرانجام، براساس مبانی نظری و موضوع تحقیق مدل مفهومی تحقیق ارائه می‌گردد(شکل ۲).

شکل ۲ـ مدل مفهومی تحقیق

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

٤. مبانی نظری تحقیق

برای گردشگری در دیدگاه‌های مختلف، آثار و پیامدهای گوناگونی در مناطق مطرح گردیده است. برخی بر آثار اقتصادی و برخی بر آثار اجتماعی آن در مناطق تأکید دارند. توسعهٔ گردشگری در یک منطقه می‌تواند نتایج و پیامدهای متعدّدی از جنبه‌های مختلف و در بخش‌های مختلف به‌دنبال داشته باشد. بررسی تأثیرات گردشگری از دیدگاه‌های مختلف در راستای توسعهٔ پایدار منطقه‌ای در یک کلّیت فراگیر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی ـ فرهنگی،

زیست‌محیطی و سیاسی تبلور یافته و رویکردی چندبُعدی را شکل داده است. مطالعات مختلف گویای نقش کلیدی این صنعت در توسعهٔ مناطق است. مطالعات انجام‌شده حاکی از آن است که گردشگری ٦/٥ تریلیون دلار از اقتصاد جهانی مشارکتی غیرمستقیم را به خود اختصاص داده است و حدود ٢٦٠ میلیون شغل در ارتباط با این صنعت هستند که تقریباً ١ شغل از هر ١٢ شغل بر روی کرهٔ زمین می‌باشد. توسعهٔ این صنعت در رشد و پویایی مناطق نقش کلیدی خواهد داشت. این آمار برای سال ٢٠١١ حدود ٦/٣ تریلیون دلار از کلّ تولید ناخالص داخلی جهانی، ٢٥٥ میلیون شغل، ٧٤٣ میلیارد دلار در سرمایه‌گذاری و ١/٢ تریلیون دلار مشارکت در صادرات بوده است. این آمار برابر است با ٩ درصد تولید ناخالص[1] جهانی، یک دوازدهم اشتغال، ٥ درصد از سرمایه‌گذاری و ٥ درصد صادرات (سازمان تجارت جهانی[2]، ٢٠١٢). علی‌رغم تأکید متخصّصان و مؤلّف‌های مختلف بر تأثیر گردشگری در توسعهٔ منطقه‌ای، مطالعات انجام‌شده نیز تأییدی بر این ادّعا هستند. نمونهٔ تجربه‌شده که نشانگر نقش گردشگری در توسعهٔ مناطق می‌باشد، در تجارب داخلی منطقهٔ سرعین در استان اردبیل است. سرعین به‌واسطهٔ استعدادهای طبیعی بالقوّه، مانند آب‌های معدنی، اقلیم سردسیری و نیز واقع‌شدن در دامنهٔ کوه سبلان که یکی از مؤلّفه‌های توریسم زمستانی می‌باشد، از موقعیت مناسبی برخوردار است؛ به‌طوری‌که طبق آمار سالانه، حدود سه‌ونیم میلیون نفر گردشگر از این منطقه دیدن می‌کنند. این امر باعث به‌وجودآمدن تحوّلات عظیم اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در این منطقه طی دو دههٔ اخیر شده است و این شهر را به‌عنوان یک شهر توریستی با جاذبه‌های منحصر به فرد معرّفی کرده است. با توجّه به اینکه نقش گردشگری در مناطق، از سه جنبهٔ مهم اقتصادی، اجتماعی ـ فرهنگی و زیست‌محیطی مطرح می‌گردد، مطالعات سال ١٣٨٧ نشان می‌دهد که توسعهٔ گردشگری در بخش‌های مختلف سرعین تأثیر بسزایی در منطقه داشته است. آمار نشان می‌دهد که درآمدِ حاصل از گردشگران خارجی، تنها در یک بخش خدمات هتل‌داری در سال موردمطالعه در حدود ٣٠١٩٥ میلیون ریال بوده است. همچنین درآمد حاصل از ایّاب‌وذهاب گردشگران نیز نزدیک ١٤٥٩٢ میلیون ریال بوده است که این امر می‌تواند در ایجاد اشتغال در منطقه، تولید داخلی منطقه و رشد و

1. GDP
2. World Trade Organization- WTO

توسعهٔ اقتصادی محل بسیار تأثیرگـذار باشـد و باعـث توسـعه گـردد. از نظـر دموگرافیـک و فرهنگی نیز توسعهٔ گردشگری تأثیر چشـمگیری در منطقـه داشـته اسـت. آثـار دموگرافیـک و فرهنگیِ گردشگری در سرعین طبق مطالعات بدین‌صورت بوده است کـه بررسـی نـرخ رشـد جمعیت سرعین طی دوره‌های مختلفِ آماری و مقایسه آن با نرخ رشـد جمعیـت کـلّ اسـتان اردبیل، مؤید آن است که طی دوره‌هایی که گردشگری در سرعین گسـترش چنـدانی نداشـته، این منطقه از نظر نرخ رشد جمعیت در سطح پایینی نسبت به استان اردبیل قرار داشته است. با رشد و گسترش گردشگری در منطقه، نرخ رشد جمعیت آن نسبت به دوره‌هـای قبـل و حتّـی نسبت به نرخ رشد کلّ استان و کشور، افـزایش قابـل‌ملاحظـه‌ای پیـدا کـرده اسـت. بـا رونـق گردشگری، تعداد افراد موردنیاز جهت ارائهٔ خدمات به گردشگران افزایش یافته است. این امر زمینه را برای افزایش میزان موالید و بالابردن نـرخ رشـد جمعیـت فـراهم سـاخت (تـولاّیی و شاهدی، ۱۳۸۷، ص. ۱۹٤). طی دهه‌های ٤٥ و ٥٥ که گردشگری در سـرعین گسـترش نیافتـه بود، میانگین بُعد خانوار در سرعین (٥/٣٤) به‌مراتب کمتر از بُعد خانوار در کلّ اسـتان (٦/٤٤) بوده است. دلیل این امر نیز نبود کار و اشـتغال در سـطح منطقـه و مهـاجرت افـراد در سـنین اشتغال به نقاط دیگر بوده است. گردشگری در سرعین منجر به تحوّلات اجتماعی جمعیت در قالب مهاجرت نیز گردیده است. در دوره‌هایی که گردشگری هنوز رونـق پیـدا نکـرده بـود و زمینهٔ کار و اشتغال برای افراد به‌وجود نیامده بود، سرعین با موازنـهٔ منفـی مهـاجرتی روبـه‌رو بود؛ بدین‌معنی که تعداد افرادی که از این شهر مهاجرت کردند، بیشتر از افرادی بود که به این شهر مهاجرت‌کردند. بعد از گسترش صـنعت گردشـگری، شـاهد موازنـهٔ مثبـت مهـاجرت در سرعین هستیم (مرکـز آمـار ایـران، سرشـماری، ۱۳۹۰، ص. ۲۰). همچنـین، از نظـر فرهنگـی مطالعات تولاّیی و شاهدی (۱۳۸۷) نشان می‌دهد در سـرعین بـه‌دلیـل گسـترش گردشـگری، شاهد تحوّلات فرهنگی حادث در بخش کوچک قدیمی و مرکزی شهر و روستای آلوارس که گردشگری در آن اثر حاشیه‌ای داشته است، می‌باشیم. نتایج پژوهش نشان مـی‌دهـد کـه رونـق گردشگری در سرعین، باعث ایجاد تحوّلات عمیـق فرهنگـی و اجتمـاعی در ایـن شـهر شـده است. کم رنگ شدن برخی ویژگی‌های فرهنگ بومی در حوزهٔ زبـان، پوشـش، آداب و رسـوم سنّتی و به‌موازات آن، شکل‌گیری بعضی ویژگی‌های فرهنگـی در حیطـهٔ بهبـود نحـوهٔ آداب و معاشرت، بالارفتن سطح آگاهی اجتماعی و افزایش روحیهٔ احترام به دیگـران ازجملـه دیگـر

آثار فرهنگی گردشگری در سرعین می‌باشد (تولاّیی و شاهدی، ۱۳۸۷، ص. ۱۹۹). نمونهٔ دیگر تجربه‌شده در ایران، گردشگری منطقهٔ اورامانات کرمانشاه است. یافته‌های پژوهشی با موضوع «بررسی نقش گردشگری روستایی در منطقهٔ اورامانات کرمانشاه» نشان می‌دهد که توسعهٔ صنعت گردشگری باعث افزایش اشتغال در منطقهٔ اورامانات شده است. همچنین اسناد و مدارک موجود نشان می‌دهد که تعداد شاغلان بخش گردشگری در سال ۱۳۸٦ نسبت به ۱۳۸۱ افزایش یافته که نمایانگر رابطه میان میزان توسعهٔ صنعت گردشگری روستایی و میزان اشتغال است (میرزایی، ۱۳۸۸، ص. ۲۸). در نمونهٔ خارجی نیز تجربهٔ کشور پرتغال قابل‌ذکر است؛ پژوهشی که در سال ۲۰۱۵ توسّط خورخه و اندریاز انجام گرفته، بیانگر تاثیر به‌سزای توسعهٔ گردشگری در توسعهٔ منطقه‌ای است. این پژوهش که براساس مدل NUTS II انجام شده است، به برآورد اثرات منطقه‌ای گردشگری در پرتغال می‌پردازد. هدف نهایی این تحقیق ارزیابی نقش توریسم در کاهش نابرابری منطقه‌ای است و کلّ پرتغال به پنج منطقه شمال پرتغال، مرکز، لیسبون، آلنتجو و آلگارو تقسیم شده است. نتایج نشان می‌دهد در پنج منطقهٔ موردمطالعه در بین متغیّرهای اقتصادی کلان، گردشگری تأثیر و نقش قابل‌توجّهی داشته است. همچنین نتایج نشان می‌دهد گردشگری موجب کاهش نابرابری بین مناطق کم‌توسعه و توسعه‌یافته در کشور پرتغال شده است (خورخه و اندریاز[1]، ۲۰۱۵، ص. ۲۵۹).

۵. یافته‌های تحقیق

بررسی انجام‌شده نشان داد که روستاهای طبیعی و بکر نقش مهمّی در توسعهٔ گردشگری شهرستان مراغه دارند؛ به‌طوری‌که نقش آن را کارشناسان و نخبگان ۲۷ درصد (بسیار زیاد)، ٦۲ درصد (زیاد)، ۸ درصد (متوسّط)، ۲ درصد (کم) و ۱ درصد (بسیار کم) ارزیابی‌کرده‌اند. نقش منطقهٔ فسیلی نیز در توسعهٔ گردشگری شهرستان را ۸٦ درصد (بسیار زیاد و زیاد)، ۱۰درصد (کم) و ٤ درصد (کم و بسیار کم) دانسته‌اند. جدول (۲) نقش و درصد سایر عوامل را از نظر کارشناسان و متخصّصان نشان می‌دهد.

1. Jorge & Andraz

جدول ۲ــ ارزیابی وضعیت توسعهٔ گردشگری شهرستان از دیدگاه کارشناسان، نخبگان

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ١٣٩٤

سؤال	ارزیابی اثرات				
	بسیار زیاد	زیاد	متوسّط	کم	بسیار کم
نقش روستاهای طبیعی و بکر در توسعهٔ گردشگری	٢٧	٦٢	٨	٢	١
نقش منطقهٔ فسیلی مراغه به‌عنوان بهشت فسیلی ایران و جزو مناطق پنج‌گانهٔ فسیل مهره‌دار جهان در توسعهٔ گردشگری	٣٣	٥٣	١٠	٣	١
نقش دامنهٔ طبیعی و آرامِ کوه سهند در توسعهٔ گردشگری	٤٢	٣٩	١٥	٢	٢
وضعیت درآمدِ حاصل از جذب گردشگر در روستاها و شهر مراغه	٢٥	٥٢	١١	٥	٧
شرایط امکانات اقامتی(هتل و مسافرخانه) و رفاهی شهرستان	١٢	١١	١٥	٣٢	٣٠
نقش آثار و جاذبه‌های تاریخی مربوط به ادوار مختلف تاریخی در توسعهٔ گردشگری	٣٢	٥٢	١٥	١	٠
نقش تنوّع گونه‌های‌گردشگری و وجود باغات مختلف و مطرح شدن این شهر به‌عنوان یک باغ‌شهر در توسعهٔ گردشگری	٤٩	٣٧	٦	٦	٢
وضعیت و شرایط تبلیغات و اطّلاع‌رسانی برای جذب گردشگری	٥	٢٤	٢٣	٢٥	٢٣
وضعیت سرمایه‌گذرای بخش خصوصی در گردشگری	١٦	٢٤	٣٢	٦	١١
شرایط زیرساخت‌ها و دسترسی به مناطق گردشگری به‌ویژه دهکدهٔ توریستی علویان	١٠	١٥	٤٠	١٣	٢٢

۵. ۱. تاثیر اقتصادی گردشگری از دیدگاه کارشناسان، نخبگان و مردم محلّی

با توجّه به نتایج به‌دست‌آمده از مصاحبه‌شوندگان، تأثیر گردشگری در شاخص‌های مختلف اقتصادی نشان می‌دهد تأثیر توسعهٔ گردشگری در ایجاد فرصت‌های شغلی جدید برای مردم منطقه بدین‌صورت می‌باشد که: ٤٣ درصد (بسیار زیاد)، ۵۰ درصد (زیاد)، ۳ درصد

(متوسّط) و ٤ درصد آن را کم‌تأثیر ارزیابی کرده‌اند. این ارقام بیانگر تأثیر مهمّ گردشگری در ایجاد اشتغال برای مردم محلّی است. در کل، توسعهٔ گردشگری از نظر افزایش مشاغل خدماتی را نیز ٤٠ درصد (بسیار خوب)، ٥٧ درصد (زیاد)، ٣ درصد (متوسّط) و ٢ درصد (کم) ارزیابی شده است. همچنین کارشناسان کاهش فقر را نیز به‌عنوان یکی از نتایج توسعهٔ گردشگری در منطقه دانسته و درصدهای کسب‌شدهٔ این بخش نیز با ٣٨ ، ٥٤، ٨ درصد به‌ترتیب بسیار زیاد، زیاد و متوسّط ارزیابی کرده‌اند. مطالعات نشان می‌دهد که ٢٦ درصد کارشناسان، متخصّصان و مردم محلّی به میزان بسیار زیاد، ٥٣ درصد به میزان زیاد، ١٦ درصد به میزان متوسّط و ٥ درصد به میزان کم، نقش گردشگری در افزایش قیمت زمین را ارزیابی کرده‌اند. اشتغال در بخش کشاورزی را نیز به‌عنوان یکی دیگر نتایج توسعهٔ گردشگری در شهرستان مراغه با ١٧ درصد بسیار زیاد، ٥١ درصد زیاد، ١٨درصد متوسّط، ٤ درصد کم و ١٠ درصد بسیار کم ارزیابی کرده‌اند. در ارتباط با افزایش درآمد نیز ١١٢ نفر معادل ٢٨درصد به تأثیر بسیار زیاد، ٢٦٠ نفر معادل ٦٥ درصد به تأثیر زیاد، ٢٤ نفر معادل ٦ درصد به تأثیر متوسّط و ٤ نفر معادل ١ درصد به کم‌تأثیر بودن این مؤلّفه در نتیجهٔ توسعهٔ گردشگری در محل امتیاز داده‌اند.

٥. ٢. تأثیر اجتماعی ـ فرهنگی گردشگری در منطقه از دیدگاه کارشناسان، متخصّصان و مردم محلّی

با توجه به نتایج حاصل در بخش اجتماعی ـ فرهنگی، ٣٣ درصد مصاحبه‌شوندگان تأثیر گردشگری بر شهرت منطقه را بسیار زیاد، ٥٤ درصد زیاد و ١٣ درصد متوسّط ارزیابی کرده‌اند. ١٨ درصد کارشناسان و متخصّصان افزایش تعامل فرهنگی را در نتیجهٔ توسعهٔ گردشگری، بسیار زیاد، ٦٩ درصد زیاد، ١١ درصد متوسّط و تنها ٢ درصد در مجموع کم و بسیار کم دانسته‌اند. این درصدها بیانگر تأثیرِ زیادِ گردشگری در شاخص‌های شهرت و تعامل فرهنگی در شهرستان است. همچنین متخصّصان و پرسش‌شوندگان توسعهٔ گردشگری در بهبود زیرساخت‌ها و خدمات تفریحی ـ فرهنگی با ٧٩ درصد (بسیار زیاد و زیاد)، ٢٠ درصد (متوسّط) و ١ درصد (کم) عنوان کرده‌اند. نتایج نشانگر نقش گردشگری در هر سه شاخص اصلی اجتماعی ـ فرهنگی است.

۵. ۳. تأثیر زیست‌محیطی گردشگری در توسعهٔ منطقه

برمبنای مطالعات میدانیِ جمع‌آوری شده از ساکنین، نقش گردشگری در حسّاسیت به محیط را ۲۲/۵ درصد (بسیار زیاد)، ٥٤/٨ درصد (زیاد)، ۲۲/۳ درصد (متوسّط) و تنها ۱ درصد (کم) ارزیابی کرده‌اند. در شاخص کیفیت محیط‌زیست، نیز ۷۹ درصد (بسیار زیاد و زیاد) و ۲۱ درصد (متوسّط و کم) عنوان شده است. همچنین پرسش‌شوندگان نقش گردشگری در کیفیت آب را بسیار کم دانسته‌اند؛ ١٤ درصد درمجموع (بسیار زیاد و زیاد)، ۲۱/۸ درصد (متوسّط)، ۳۰ درصد (کم) و ۳۳/۸ درصد (بسیار کم) بوده است. حفظ روستاهای دارای ارزش گردشگری را نیز ٢٦ درصد (بسیار زیاد)، ٦٤ درصد (زیاد) و ۹/۳ درصد (متوسّط) نیز دانسته‌اند. پرسش‌شوندگان همچنین نقش گردشگری در ایجاد چشم‌انداز ویژهٔ طبیعی در شهرستان را ٣٤ درصد (بسیار زیاد)، ۵۳ درصد (زیاد)، ۱۲ درصد (متوسّط) و تنها ۱ درصد (کم) ارزیابی کرده‌اند. حفاظت از روستاهای دارای ارزش‌گردشگری را نیز ۹۰ درصد (بسیار زیاد) و ۱۰ درصد (متوسّط) دانسته‌اند.

۵. ۳. آزمون فرضیه‌ها

فرضیهٔ نخست

به نظر می‌رسد بین توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ اقتصادی شهرستان مراغه رابطهٔ مستقیم وجود دارد.

به‌منظور بررسی توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ اقتصادی، از تحلیل رگرسیونی ساده استفاده شده است. نتایج آزمون رگرسیون ساده برای فرضیهٔ نخست نشان داد ضریب تعیین بین متغیّر مستقل (توسعهٔ گردشگری) و متغیّر وابسته (توسعهٔ اقتصادی) برابر ۱۳/۰ است. به عبارت دیگر، توسعهٔ گردشگری ۱۳درصد تغییرات متغیّر وابسته را توجیه می‌کند. تحلیل واریانس رگرسیون[1] (تحلیل واریانس[2]) نیز نشان داد که sig برابر ۰/۰۰۰ بوده و کوچک‌تر از ۵ درصد است. بنابراین فرض رابطهٔ خطّی‌بودن بین دو متغیّر تأیید می‌گردد. تحلیل رگرسیون کل(جدول ۳) رابطهٔ معنی‌دار بین دو متغیّر را با ضریب استاندارد (توزیع بتا[3]) ۰/۳٦ تأیید می‌نماید. درنهایت، براساس نتایج تحلیل رگرسیونی رابطهٔ متغیّرها مطابق معادلهٔ(۱) به‌دست

1. regression
2. ANOVA
3. Beta

می‌آید. این معادله عنوان می‌کند به‌ازای ۱ واحد افزایش در متغیّر مستقل، ۰/۳۶ واحد در متغیّر وابسته تغییر حاصل خواهد شد.

جدول ۳ـ تحلیل رگرسیون تأثیر توسعهٔ گردشگری بر وضعیت اقتصادی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

مدل رگرسیون	ضریب استانداردنشده		ضریب استاندارد	t	sig
	B	خطای معیار	Beta		
مقدار ثابت	۱/٦۰	۰/۱۸٤		۸/۷۲	۰/۰۰۰
توسعهٔ گردشگری	۰/٤۸۲	۰/۰٦۱	۰/۳٦۸	۷/۸۸	۰/۰۰۰

E + (توسعهٔ گردشگری)۰/۳٦۸+۱/٦۰= (اقتصادی)Y : معادلهٔ (۱)

۵. ۳. فرضیهٔ دوم

به نظر می‌رسد توسعهٔ گردشگری در توسعهٔ اجتماعی ـ فرهنگی شهرستان مراغه تأثیر دارد.

براساس تحلیل رگرسیونی، ضریب تعیین بین دو متغیّر توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ اجتماعی ـ فرهنگی ۳۱ درصد است. این نشان می‌دهد توسعهٔ گردشگری ۳۱ درصد تغییرات ایجادشده در متغیّر وابسته را پیش‌بینی (توجیه) می‌کند. در تحلیل واریانس رگرسیون، مقدار sig (سطح معنی‌داری) کمتر از ۵ بوده و برابر صفر می‌باشد که خطّی‌بودن رابطهٔ بین دو متغیّر توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ اجتماعی ـ فرهنگی را تأیید می‌کند. براساس جدول (٤) نیز رابطهٔ معناداری بین دو متغیّر با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ تأیید می‌شود. ضریب استاندارد آن نیز ۰/٥٦ می‌باشد. رابطهٔ بین دو متغیّر نیز طبق معادلهٔ (۲) به‌دست می‌آید که نشان می‌دهد به‌ازای ۱ واحد افزایش در متغیّر مستقل (توسعهٔ گردشگری)، ۰/٥٦ واحد در متغیّر وابسته (توسعهٔ اجتماعی ـ فرهنگی) ایجاد تغییر می‌کند.

جدول ٤ـ تحلیل رگرسیون تأثیر توسعهٔ گردشگری بر وضعیت اجتماعی ـ فرهنگی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

مدل رگرسیون	ضریب استاندارد نشده		ضریب استاندارد	t	sig
	B	خطای معیار	Beta		
مقدار ثابت	۰/۸۲۳	۰/۱٤٥		٥/٦۹	۰/۰۰۰
توسعه گردشگری	۰/٦٤۹	۰/۰٤۸	۰/٥٦۰	۱۳/٤۹	۰/۰۰۰

E + (توسعه گردشگری)۰/٥٦۰+۸۲۳/ ۰= (توسعه اجتماعی– فرهنگی)Y : معادلهٔ (۲)

۵. ۳. فرضیهٔ سوم

به نظر می‌رسد توسعهٔ گردشگری در حفظ محیط‌زیست شهرستان مراغه تأثیر دارد.

در تحلیل رگرسیونی خطّی ساده، بین متغیّر مستقل (توسعهٔ گردشگری) و متغیّر وابسته (محیط‌زیست) نتایج حاکی از این است که ضریب تعیین بین دو متغیّر ۴۳ درصد است. این مقدار همبستگی یک مقدار قابل‌قبول می‌باشد و بدین‌معنی است که توسعهٔ گردشگری ۴۳ درصد تغییرات ایجادشده در متغیّر وابسته را پیش‌بینی (توجیه) می‌کند. در تحلیل تحلیل واریانس رگرسیون، مقدار sig (سطح معنی‌داری) کمتر از ۵ بوده و برابر صفر می‌باشد که این مقدار همبستگی بین دو متغیّر از لحاظ آماری، معنی‌دار است و خطّی‌بودن رابطه بین دو متغیّر توسعهٔ گردشگری و حفظ محیط‌زیست را تأیید می‌کند. جدول (۵) نیز رابطهٔ معناداری بین دو متغیّر را با سطح معناداری ۰/۰۰۰ و ضریب استانداردشده (توزیع بتا) ۰/٦٦ تأیید می‌کند.

جدول ۵ـ تحلیل رگرسیون تأثیر توسعهٔ گردشگری بر وضعیت زیست‌محیطی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

مدل رگرسیون	ضریب استانداردنشده		ضریب استاندارد	t	sig
	B	خطای معیار	Beta		
مقدار ثابت	۰/٤۹۲	۰/۱۲۱		٤/۰٥۷	۰/۰۰۰
توسعهٔ گردشگری	۰/۷۱۰	۰/۰٤۰	۰/٦٦۲	۱۷/٦۱۸	۰/۰۰۰

براساس نتایج به‌دست‌آمده، می‌توان معادلهٔ خطّی رگرسیون ساده برای متغیّر مستقل (توسعهٔ گردشگری) و متغیّر وابستهٔ محیط‌زیست را در معادلهٔ (۱) بیان کرد. معادلهٔ (۳) عنوان می‌کند که با توجّه به تأثیر زیاد توسعهٔ گردشگری در محیط‌زیست مناطق، به‌ازای ۱ واحد افزایش در متغیّر مستقل (توسعهٔ گردشگری)، ۰/٦٦ واحد در متغیّر وابسته (محیط‌زیست) ایجاد تغییر می‌کند.

معادلهٔ (۳): Y(زیست‌محیطی) =۰/٤۹۲+۰/٦٦۲(توسعهٔ گردشگری) + E

در ادامه، به‌منظور افزایش دقّت پژوهش از آزمون t برای تست فرضیه‌ها استفاده گردید. نتایج این آزمون نیز سه فرضیهٔ مطرح‌شده را تأیید کرد. این آزمون با کمترشدن سطح معنی‌داری از ۰/۰۵ درصد نشان می‌دهد که میانگین متغیّر موردنظر، از میانگین فرضی و پایه در نظر گرفته شده (عدد ۳ با توجّه به طیف لیکرت) تفاوت معنی‌داری دارد. بنابراین براساس

نتایج آزمون t برای چهار متغیّر اصلی تحقیق (متغیّر مستقل توسعهٔ گردشگری و متغیّرهای وابستهٔ اقتصادی، اجتماعی ـ فرهنگی و زیست‌محیطی) با میانگین بالاتر از ۳ می‌باشد و این بیانگر این است که متغیّرهای تحقیق در سطحی کاملاً مناسب قرار دارند و اغلب پرسش‌شوندگان نقش گردشگری را در توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی ـ فرهنگی و زیست‌محیطی، مفید ارزیابی کرده‌اند.

با توجّه به آزمون فرضیه‌ها و مشخّص‌شدن نقش گردشگری در توسعهٔ پایدار منطقه در ابعاد مختلف، به رتبه‌بندی عوامل تأثیرگذار از نظر کارشناسان، نخبگان و مردم محلّی با استفاده از مدل F،ANP پرداخته شده است. در این مرحله، با استفاده از اطّلاعات واردشده به نرم‌افزار، به تحلیل عاملی پرداخته می‌شود که نتایج آن به شرح ذیل می‌باشد:

برای انجام تحلیل عاملی، متغیّرهای مرتبط با توسعهٔ گردشگری و نقش آن در توسعهٔ منطقه و یافتن عوامل تأثیرگذار بر آن، ابتدا از آمارهٔ اندازهٔ کفایت نمونه‌گیری کایسر، مایر، اولکین[1] و آزمون کرویت بارتلت[2] استفاده شد. تست Battler و معیار KMO دو معیار برای ارزیابی همبستگی سؤالات قبل از انجام فاکتور آنالیز هستند. معیار KMO اگر از ۰/٦ به بالا باشد، یعنی روابط همبستگی بین متغیّرها برای انجام فاکتور آنالیز قابل‌قبول است، امّا اگر کمتر از ۰/۵ باشد، یعنی همبستگی متغیّرها به‌اندازه‌ای نیست تا بتوان فاکتور آنالیز انجام داد و بهتر است یک بازنگری مجدّد صورت گرفته و داده‌های پرت را کنار بگذاریم. با انجام محاسبه‌های لازم، مقدار KMO برابر ۰/۷۲۳ و سطح معنی‌داری آزمون بارتلت برابر ۰/۰۰۱ به‌دست آمد. بنابراین داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی مناسب می‌باشند (جدول ٦).

جدول ٦ـ KMO و آزمون بارتلت

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

آزمون کایسر، مایر، اولکین(KMO) و بارتلت		
	نمونه‌گیری کایسر، مایر، اولکین	۰/۷۲۳
آزمون کرویت بارتلت	Approx. Chi-Square	۸٤۲/٦۷۲
	df	۱۲۰
	Sig	۰/۰۰۰

1. Kaiser-Meyer-Olkin(KMO)
2. Bartlett

جدول (۷) اشتراک اوّلیه[1] و اشتراک استخراجی[2] را نشان می‌دهد. اشتراک یک متغیّـر برابـر توان دومِ همبستگی چندگانه(R^2) برای متغیّرهای مربوطـه بـا اسـتفاده از عامـل‌هـا بـه‌عنـوان پیش‌بینی‌کننده است. ستون اوّل، اشتراک‌ها را قبل از استخراج عامل‌ها بیان می‌کنـد. بـه همـین دلیل، تمامی اشتراک‌های اوّلیه برابر ۱ است. در ستون دوم، هرچه مقادیر استخراجی بـزرگ‌تـر باشد(بزرگ‌تر از ۰/۵)، عامل‌های استخراج‌شده، متغیّرها را بهتر نمایش می‌دهند.

جدول ۷ـ اشتراکات

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

شاخص	اوّلیه	خروجی
افزایش قیمت زمین	۱/۰۰۰	۰/٦٧١
اشتغال در بخش کشاورزی	۱/۰۰۰	۰/٧١١
افزایش مشاغل خدماتی	۱/۰۰۰	۰/٦٨٤
کاهش فقر	۱/۰۰۰	۰/٧٨٠
کیفیت آب	۱/۰۰۰	۰/٦٤٧
ایجاد چشم‌انداز ویژهٔ طبیعی	۱/۰۰۰	۰/٧٠٨
افزایش حساسیت به محیطزیست	۱/۰۰۰	۰/٨٥٤
حفظ روستاهای دارای ارزش گردشگری و طبیعی	۱/۰۰۰	۰/٧٩٨
ایجاد فرصت شغلی جدید	۱/۰۰۰	۰/٦٨٩
بهبود زیرساخت‌ها و ایجاد تسهیلات تفریحی ـ فرهنگی	۱/۰۰۰	۰/٧٢٨
تعامل فرهنگی	۱/۰۰۰	۰/٧٥٩
افزایش رفاه اجتماعی	۱/۰۰۰	۰/٧٥٩
شهرت	۱/۰۰۰	۰/٧٥٧
افزایش کیفیت محیطزیست	۱/۰۰۰	۰/٨٥٤
افزایش درآمد	۱/۰۰۰	۰/٦١٩
گسترش امکانات بهداشتی	۱/۰۰۰	۰/٨٦٩

بعد از مشخّص‌شدن اشتراکات، به تحلیل واریانس کـلّ توضـیح‌داده‌شـده پرداختـه شـد و مقادیر ویژه برای عامل‌ها به‌دست آمد. درواقع، مقادیر ویژه، تعیین کنندهٔ عامل‌هایی هستند کـه مقادیر ویژهٔ آنها بیشتر از ۱ است و در تحلیل باقی می‌مانند. عامل‌هایی که دارای مقـادیر ویـژهٔ

1. Initial
2. Extraction

کمتر از ۱ هستند، از تحلیل خارج شدند؛ چراکه وجود این عوامل، باعث تبیین بیشتر واریانس نخواهد شد. همچنین مقادیر ویژهٔ عوامل استخراجی یک بار بدون چرخش و یک بار با چرخش محاسبه گردید. درواقع در روشِ بدون چرخش، عامل ششم درصد بیشتری از تغییرات را تعیین می‌کند، درحالی‌که در روش با چرخش عامل‌ها، هریک از آنها نسبت تقریباً یکسانی را توضیح می‌دهد و تغییرات را به‌طور یکنواخت، میان عامل‌ها توزیع می‌کند. جدول (۸) واریانس کلّ توضیح‌داده‌شده را نشان می‌دهد.

جدول ۸ـ واریانس کلّ توضیح‌داده‌شده

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

مؤلّفه	مقادیر ویژه			مقادیر ویژهٔ عوامل استخراجی بدون چرخش			مقادیر ویژهٔ عوامل استخراجی با چرخش		
	کل	درصد واریانس	درصد تجمّعی	کل	درصد واریانس	درصد تجمّعی	کل	درصد واریانس	درصد تجمّعی
۱	٤/٤۳۲	۲۷/٦۹۸	۲۷/٦۹۸	٤/٤۳۲	۲۷/٦۹۸	۲۷/٦۹۸	۳/۰۱٤	۱۸/۸۳۵	۱۸/۸۳۵
۲	۲/۰۹۸	۱۳/۱۱۵	٤۰/۸۱٤	۲/۰۹۸	۱۳/۱۱۵	٤۰/۸۱٤	۲/۸۰۰	۱۷/٤۹۸	۳٦/۳۳۳
۳	۱/٦۰۷	۱۰/۰٤۲	۵۰/۸۵۵	۱/٦۰۷	۱۰/۰٤۲	۵۰/۸۵۵	۱/٦۳۲	۱۰/۲۰۲	٤٦/۵۳۵
٤	۱/٤٦۲	۹/۱۳۸	۵۹/۹۹۳	۱/٤٦۲	۹/۱۳۸	۵۹/۹۹۳	۱/۵٦۷	۹/۷۹۲	۵٦/۳۲۷
۵	۱/۲۵۲	۷/۸۲۵	٦۷/۸۱۸	۱/۲۵۲	۷/۸۲۵	٦۷/۸۱۸	۱/۵۱۷	۹/٤۷۹	٦۵/۸۰٦
٦	۱/۰٦۱	٦/٦۳۲	۷٤/٤۵۰	۱/۰٦۱	٦/٦۳۲	۷٤/٤۵۰	۱/۳۸۳	۸/٦٤۵	۷٤/٤۵۰
۷	۰/۸۱۳	۵/۰۸۲	۷۹/۵۳۲						
۸	۰/٦۳۲	۳/۹۵۲	۸۳/٤۸٤						
۹	۰/٦۱۷	۳/۸۵۸	۸۷/۳٤۲						
۱۰	۰/۵۰٤	۳/۱٤۷	۹۰/٤۹۰						
۱۱	۰/٤٦۳	۲/۸۹٦	۹۳/۳۸٦						
۱۲	۰/۳٤۰	۲/۱۲٤	۹۵/۵۱۰						
۱۳	۰/۲٦۹	۱/٦۷۹	۹۷/۱۸۹						
۱٤	۰/۱۸۵	۱/۱۵۳	۹۸/۳٤۲						
۱۵	۰/۱٤٤	۰/۸۹۷	۹۹/۲۳۹						
۱٦	۰/۱۲۲	۰/۷٦۱	۱۰۰/۰۰۰						

جدول (۹) نیز ماتریس عوامل دوران‌یافته را نشان می‌دهد که شامل بارهای عـاملیِ هریـک از متغیّرها در سه عامل باقی‌مانده پس از دوران است و هرچقدر مقدار قدرمطلق ایـن ضـرایب بیشتر باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کلّ تغییـرات (واریـانس) متغیّـر مـوردنظر خواهـد داشت.

جدول ۹ـ ماتریس عوامل دوران‌یافته

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹٤

ماتریس عوامل دوران‌یافته							
نام گذاری عوامل		**مؤلّفه**					
		۱	**۲**	**۳**	**٤**	**٥**	**٦**
کیفیت محیط	گسترش امکانات بهداشتی و رفاهی	۰/۹۰۲					
	افزایش کیفیت محیط‌زیست	۰/۸۸۷					
	افزایش حسّاسیت به محیط‌زیست	۰/۸۸٥					
تنوّع زیست- محیطی و افزایش رفاه	حفظ روستاهای دارای ارزش گردشگری و طبیعی		۰/۸۱۹				
	ایجاد چشم‌انداز ویژهٔ طبیعی		۰/۷۸٤				
	افزایش رفاه اجتماعی		۰/۷٥٦				
	افزایش درآمد		۰/٦٥٤				
تغییرات فرهنگی و زیرساختی	تعامل فرهنگی			۰/۸۱۷			
	شهرت			۰/٦٥۳			
	بهبود زیرساخت‌ها و ایجاد تسهیلات تفریحی ـ فرهنگی			−۰/٥٦۸			
تولید و جذب منابع	اشتغال در بخش کشاورزی				۰/۷۹۰		
	کیفیت آب				۰/۷٥۳		
درآمد	کاهش فقر					۰/۸٥٥	
	افزایش قیمت زمین					−۰/٦٥۱	
اشتغال	ایجاد فرصت شغلی جدید						۰/۸۰۹
	افزایش مشاغل خدماتی						−۰/۷۸۷

در مرحلهٔ بعدی تحلیل، با استفاده از نتایج حاصل از تحلیـل عـاملی بـه تحلیـل شـبکه‌ای[1] پرداخته می‌شود. در ایـن مرحلـه، پـس از تشـکیل سـاختار شـبکه‌ای بـین هـدف، معیارهـا و

1. ANP

زیرمعیارها، به‌منظور تعیین ضریبِ اهمّیت زیرمعیارها، از نرم‌افزار Super Decision و نتایج تحلیل عاملی استفاده کردیم که بعد از اینکه عوامل مؤثّر در توسعهٔ منطقه‌ایِ ناشی از توسعهٔ گردشگری از تحلیل عاملی به‌دست آمد، سعی شد مسئله به یک ساختار شبکه‌ای تبدیل شود و مدل شبکه‌ای برای تعیین نقش گردشگری در توسعهٔ پایدار منطقه‌ای تشکیل شد. این مدل نشان داد که معیارها و زیرمعیارها دارای وابستگی درونی هستند.

با استفاده از تلفیق نتایج تحلیل عاملی در تحلیل شبکه‌ای ANP، تمامی شاخص تناقض‌ها[1] برابر با ۰/۰۰۰۰ شدند. بنابراین می‌توان نتایج پژوهش را با دقّت بالایی پذیرفت. درنهایت، اولویت‌بندی عوامل به شرح جدول (۱۰) به‌دست آمد.

جدول ۱۰ـ اولویت بندی عوامل

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ١٣٩٤

	اسم	نرمالیزشده به‌وسیلهٔ خوشه‌بندی	محدودشده(Limiting)	رتبه
شاخص‌ها	افزایش کیفیت محیط‌زیست	۰/۱۸۱۲۱۷	۰/۱۸۱۲۲	۱
	گسترش امکانات بهداشتی و خدمات رفاهی	۰/۱۵۱۷٦۳	۰/۱۵۱۷٦	۲
	افزایش حسّاسیت به محیط	۰/۱۰۹۳٥٦	۰/۱۰۹۳٦	۳
	افزایش درآمد	۰/۰۸۹۱۰۸	۰/۰۸۹۱۱	٤
	بهبود زیرساخت‌ها	۰/۰۷۲۸٥٤	۰/۰۷۲۸٥	٥
	افزایش قیمت زمین	۰/۰٦۷۹۲۳	۰/۰٦۷۹۲	٦
	افزایش رفاه اجتماعی	۰/۰٦۳٦۸۷	۰/۰٦۳٦۹	۷
	افزایش مشاغل خدماتی	۰/۰٥٦۱۹	۰/۰٥٦۱۹	۸
	فرصت شغلی جدید	۰/۰٥٥۳٦٤	۰/۰٥٥۳٦	۹
	حفظ روستاهای دارای ارزش گردشگری	۰/۰٥٤٥٥۳	۰/۰٥٤٥٥	۱۰
	ایجاد چشم‌انداز ویژه	۰/۰۳۹۷۱۳	۰/۰۳۹۷۱	۱۱
	اشتغال در بخش کشاورزی	۰/۰۳۰۲۸٦	۰/۰۳۰۲۹	۱۲
	کاهش فقر	۰/۰۲۷۹۸۷	۰/۰۲۷۹۹	۱۳
	تعامل فرهنگی	۰	۰	۱٤
	شهرت	۰	۰	۱٥

1. index- inconsistency

ادامه جدول ۱۰

	اسم	نرمالیزشده به-وسیلهٔ خوشه‌بندی	محدودشده(**Limiting**)	رتبه
شاخص‌ها	کیفیت آب	۰	۰	۱۶
عوامل	تنوّع زیست‌محیطی و افزایش رفاه	۰	۰	۱۷
	اشتغال	۰	۰	۱۸
	تغییرات فرهنگی و زیرساختی	۰	۰	۱۹
	تولید و جذب منابع	۰	۰	۲۰
	درآمد	۰	۰	۲۱
	کیفیت محیط	۰	۰	۲۲
هدف	تحلیل نقش گردشگری در توسعهٔ پایدار منطقه‌ای	۰	۰	۲۳

٦. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این پژوهش، نقش گردشگری در توسعهٔ پایدار منطقهٔ مراغـه ارزیـابی شـد. در بررسـی توسعهٔ پایدار نیز سه بُعد اصلیِ توسعهٔ پایدار مـورد سـنجش قـرار گرفـت. بررسـی‌هـا نشـان می‌دهد روستاهای طبیعی و بکرِ شهرستان، تنوّع گونه‌های گردشگری و وجود باغات مختلـف و نیز مطرح‌شدن این شهر به‌عنوان یک باغ‌شهر و منطقهٔ فسیلی مراغه به‌عنـوان بهشـت فسـیلی ایران و جزو مناطق پنج‌گانـهٔ فسـیلِ مُهـره‌دار جهـان، بـه‌ترتیـب بیشـترین تـأثیر را در توسـعهٔ گردشگری شهرستان داشته‌اند. در مقابل، ضعف شدید از نظـر وضـعیت و شـرایط تبلیغـات و اطّـلاع‌رسـانی بـرای جـذب گردشـگری، امکانـات اقـامتی (هتـل و مسـافرخانه) و رفـاهی، زیرساخت‌ها و دسترسی به مناطق گردشگری به‌ویژه دهکدهٔ توریستی علویان وجـود دارد کـه بایستی بدان توجّه شود. همچنین نتایج حاکی از این است که:

۱ـ توسعهٔ گردشگری در توسـعهٔ اجتمـاعی ـ فرهنگـیِ شهرسـتان مراغـه تـأثیر داشـته و خطّی‌بودن رابطه بین دو متغیّر توسعهٔ گردشگری و توسعهٔ اجتماعی ـ فرهنگی را تأییـد کـرد (معادلهٔ خطّی گردشگری و توسـعهٔ اجتمـاعی نشـان داد بـه‌ازای ۱ واحـد افـزایش در متغیّـر مستقل، ۰/۵٦ واحد در متغیّر وابسته ایجاد تغییر می‌کند).

۲ـ در بُعد اقتصادی نیز، گردشگری تـأثیر مثبتـی در شهرسـتان داشـته اسـت و بـا توسـعهٔ گردشگری اقتصاد، تاحدودی وضعیت اقتصادی بهبود یافتـه اسـت (رابطـهٔ معنـی‌دار بـین دو متغیّر با ضریب استاندارد، ۰/۳۶ تأیید شد.)

۳ـ در بُعد زیست‌محیطی نیز، برخلاف انتظار گردشگری نـه‌تنهـا باعـث تخریـب نگردیـده است، بلکه یافته‌ها حاکی از آن‌اند که با افزایش حسّاسیت به محـیط و... توسـعهٔ گردشـگری باعث بهبود و حفظ منابع نیز گردیده است (ضریب تعیین بین دو متغیّر ۴۳ درصد است. ایـن بدین‌معنی اسـت کـه توسـعهٔ گردشـگری ۴۳ درصـد تغییـرات ایجادشـده در متغیّـر وابسـته (محیط‌زیست) را پیش‌بینی می‌کند). آزمون t نیز با میانگین بالای ۳ این تأثیر را تأیید مـی‌کنـد. این پژوهش در بُعد محیط‌زیستی در تأیید پژوهش‌های انجام‌شدهٔ ذیل است:

۱ـ برنامهٔ محیطـی سـازمان ملـل متّحـد[1] در تحقیقـی بـا عنـوان «توریسـم و حفاظـت محیط‌زیست»، نقش توسعهٔ گردشگری در حفظ محیط‌زیست را مهم دانسته و نتایج نشان می‌دهد که از نظر زیست‌محیطی، باعث حفـظ محـیط‌زیسـت از طریـق بـالابردن آگـاهی زیست‌محیطی، حفظ و نگهداری، شغل جایگزین و کمک‌های مالی مستقیم می‌شود. .

۲ـ پژوهشـی کـه در ترکیـه انجـام شـده اسـت بـرای بررسـی تـأثیرات محـیط‌زیسـتیِ گردشگری، نتایج حاکی از آن است که گردشگری علی‌رغم تأثیرات منفی، در بسـیاری از موارد از طریق افزایش درآمد، اقدامات نظارتی، مـدیریت زیسـت‌محیطـی باعـث تنـوّع و حفظ محیط‌زیست شده است.

۳ـ نتایج ترکیب تحلیل عاملی و تحلیل شبکه‌ای برای اولویت‌بندی عوامل نیز نشـان داد که به‌ترتیب، افزایش کیفیت محیط‌زیست، گسترش امکانات بهداشتی و خـدمات رفـاهی، افزایش حسّاسیت به محیط، افزایش درآمد، بهبود زیرساخت‌هـا و افـزایش قیمـت زمـین مهـم‌تـرین عوامـل تأثیرگـذار ناشـی از توسـعهٔ گردشـگری در شهرسـتان مراغـه از نظـر کارشناسان، متخصّصان و مردم محلّی می‌باشند.

1. United Nations Environment Programme

پیشنهادها در راستای نتایج تحقیق

۱ـ نتایج تحقیق نشان داد علی‌رغم نقش بارز گردشگری در توسعهٔ منطقه، از نظر وضعیت و شرایط تبلیغات و اطّلاع‌رسانی برای جذب گردشگری در منطقه، اطّلاع‌رسانی خوبی صورت نمی‌گیرد. بنابراین پیشنهاد می‌گردد بدین‌منظور مهم، از چند جنبه اقدام گردد: یک، راه‌اندازی وبلاگ و سایت برای معرّفی جاذبه‌های گردشگری شهرستان؛ دوم، آموزش گروه خاصِ بامهارت و دوره‌دیده برای تبلیغ آثار گردشگری شهرستان، به‌ویژه برای گردشگرانی که مراجعه می‌کنند.

۲ـ امکانات اقامتی (هتل و مسافرخانه) و رفاهی مشکل دیگر است که بایستی رابطه‌ای خوب بین بخش خصوصی و دولتی ایجاد گردد تا بتوان با سرمایه‌گذاری اشخاص، نهادها و تعاونی‌های غیردولتی، به ایجاد امکانات اقامتی و رفاهی گردشگران پرداخت و باعث جذب گردشگر شد.

۳ـ زیرساخت‌ها و دسترسی به مناطق گردشگری نیز بایستی موردتوجّه سازمانه‌های دولتی قرار گیرد تا با ایجاد دسترسی راحت و ارزان به مناطق گردشگری، باعث جذب گردشگر در منطقه گردد.

کتابنامه

۱.استعلاجی، ع.؛ اللهقلی‌نژاد، م. (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی توسعهٔ پایدار با تأکید بر گردشگری(مطالعهٔ موردی: سرعین و روستاهای اطراف). *فصلنامهٔ جغرافیا*، (۳۰)، ۱۲۹ـ۱٤٤.

۲.اکبرپور سراسکانلرود، م.؛ رحیمی، م.؛ و محمّدی، ف. (۱۳۹۰). سنجش تأثیرات گردشگری بر ابعاد توسعهٔ پایدار(مطالعهٔ موردی: شهرستان هشترود). *فصلنامهٔ برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، (۳)، ۹۳ـ۱۰٤.

۳.تولاّیی، س.؛ شاهدی، ی. (۱۳۸۷). ارزیابی آثار دموگرافیک و فرهنگی گردشگری در سرعین اردبیل. *نشریهٔ تحقیقات کاربردی علوم جغرافیا*، *۸* (۱۱)، ۱۹۱ـ۲۰٦.

٤.حیدری، ر. (۱۳۸٦). *مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری*. تهران: انتشارات سمت.

۵.رنج‌پور، ر.؛ کریمی تکانلو، ز.؛ و نجفی‌نسب، م. ح.(۱۳۹۰). بررسی فرضیهٔ توریسم منجر به رشد در ایران طی دورهٔ ۱۳۸۸ـ۱۳٤۷. *فصلنامهٔ تحقیقات توسعهٔ اقتصادی*، *۱*(۳)، ۱۱۵ـ۱۳٤.

٦.ضرّابی، ا.؛ اسلامی پریخانی، ص. (۱۳۹۰). سنجش تأثیرات اقتصادی، اجتماعی ـ فرهنگی و زیست‌محیطی گردشگری (مطالعهٔ موردی شهرستان مشکین‌شهر). *فصلنامهٔ پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، (۷۵)، ۳۷ـ۵۲.

۷.فاضل‌نیا، غ.؛ رجائی، م.؛ و حکیم‌دوست، ی. (۱۳۹۳). کاربرد تحلیل عاملی در ارزیابی توسعهٔ مکانی فضایی مناطق روستایی شهرستان تنکابن. *فصلنامهٔ جغرافیا و آمایش شهری ـ منطقه‌ای*، *۱۰*(۱)، ۹۷ـ ۱۱۲.

۸.مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). *سرشماری نفوس و مسکن*.

۹.میرزایی، ر. (۱۳۸۸) تأثیر توسعهٔ گردشگری روستایی بر اشتغال در منطقهٔ اورامانت کرمانشاه. *فصلنامهٔ روستا و توسعه، ٤*(٤)، ٤٩ـ٧٦.

10. Andraz, J. M., Norte, N. M., & Gonçalves, H. S. (2015). Effects of tourism on regional asymmetries: Empirical evidence for Portugal. *Tourism Management, 50*, 257-267.
11. Neves, P. (2006). *Tourism: Towards sustainable regional development.* (Unpublished master's thesis). Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden.
12. Nurkovic´, R. (2010). Influence of tourism on the regional development of Bosnia and Herzegovina. *Internacional Journal of Euro-Mediterranean Studies, 2*(2), 201-214.
13. Pessoa, A. (2009). Tourism and regional competitiveness: The case ofthe Portuguese Douro Valley. *Revista Portuguesa de Estudos Regionais, 18*, 55-75.
14. World Tourism Organization & European Travel Commission. (2007). *Handbook on tourism market segmentation: Maximising marketing effectiveness*. Madrid, Spain: World Tourism Organization.
15. Zebardast, E. (2013). Constructing a social vulnerability index to earthquake hazards using a hybrid factor analysis and analytic network process (F'ANP) model. *Natural Hazards, 65*(3), 1331–1359